Hvem er «vi» nå?

Sharam Alghasi, Elisabeth Eide
og Anne Hege Simonsen

Hvem er «vi» nå?

Medier og minoriteter i Norge

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo 2020

ISBN 978-82-02-68430-3
1. utgave, 1. versjon, 2020
E-boka tilsvarer 1. utgave av papirboka, utgitt 2020

Elektronisk tilrettelegging: Bøk Oslo AS
Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen
Sats: Bøk Oslo AS

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Bokprosjektet er støttet av Pressens Faglitteraturfond.
Hvem er «vi» nå? er en fagfellevurdert vitenskapelig monografi.

www.cda.no
akademisk@cappelendamm.no

Forord

I 2007 utga Eide og Simonsen en bok kalt *Mistenkelige utlendinger*, basert på en pressehistorisk studie om dekningen av *de andre* i norske medier over en hundreårsperiode. *Mistenkelige utlendinger* tok for seg dekningen av nasjonale og nye minoriteter mellom 1902 og 2002 i sju norske aviser. I 2017 fikk vi en henvendelse fra forlaget som ønsket en oppdatert bok. Det viste seg raskt at det ikke var særlig hensiktsmessig å bygge direkte videre på den gamle studien. Både mediene, samfunnet og det innvandringspolitiske landskapet hadde forandret seg for mye. Digitalisering og globalisering hadde medført nye maktrelasjoner både mellom såkalte tradisjonelle og nye medier, og mellom grupperinger i det norske samfunnet. Både Norge og verden var blitt enda mer kompleks og sammenvevd. Deler av debatten var hardere og mer polarisert. Så hvem var *vi* nå?

Løsningen ble en ganske annerledes bok, med tre forfattere i stedet for to. I stedet for én samlende studie, valgte vi å definere en felles forståelse for hva boka skulle handle om og en felles ramme for hva vi skulle inkludere. *Hvem er «vi» nå?»* presenterer analyser av medieutviklingen på flere områder, belyst gjennom ulike kvantitative og kvalitative metoder. Boka tar for seg representasjon av nye og gamle minoriteter, med spesiell vekt på tematikk, hvilke stemmer som kommer til uttrykk, og sjanger (inkludert visuelle sjangre). Det sammenbindende elementet er et gjennomgående fokus på identitet, grenser og integrasjon. Tross forfatternes ulike faglige bakgrunner deler vi et perspektiv på disse fenomenene som relasjonelle, ikke statiske størrelser. Vi deler også et ønske om å se prosessen om hvordan mediene har håndtert disse spørsmålene i en historisk sammenheng. Vi har derfor valgt å legge vekten primært på såkalte tradisjonelle medier (særlig tv og aviser) siden disse fremdeles er de toneangivende som fellesskapsarenaer. Det betyr ikke at vi er uinteresserte i sosiale eller såkalte alternative medier, men disse spiller likevel en underordnet rolle i våre tekster.

Vi foregir ikke å dekke problemfeltet i sin fulle bredde, men har valgt å bygge videre på våre ulike metodiske kompetanser og faglige erfaringer i de ulike kapitlene. Forfatterteamet består av en filolog, en sosiolog og en sosialantropolog. To av oss har bakgrunn som journalister og forfattere, og alle har arbeidet med mediestudier. Alle kapitlene presenterer nytt materiale. Noen studier er mer omfattende, mens andre er case-analyser. Der det har vært relevant trekker vi naturlig nok også inn funn og perspektiver fra *Mistenkelige utlendinger*. Vi ønsker å framheve journalistiske eksempler som kan bidra til læring, debatt og økt profesjonsbevissthet blant journalister og journaliststudenter. Dessuten har vi inkludert erfaringer med fokusgrupper som ser journalistikken *utenfra*, samt intervjuer med utvalgte journalister som arbeider innen feltet. Men boka henvender seg i høy grad også til alle som arbeider innen *det flerkulturelle feltet*, et område som i økende grad er blitt politisert og på mange måter definerende for de politiske skillelinjene mellom folk i Norge.

Takk til Ragnhild Hjorth i Cappelen Damm for ideen om å følge opp *Mistenkelige utlendinger*, Elisabeth Holmberg for å ta over Ragnhilds jobb og følge oss opp, Pressens faglitterære fond for midler som gjorde boka mulig å realisere, og til Zahir Athari for assistanse, både praktisk og intellektuelt.

Oslo, 20. april 2020
Sharam Alghasi, Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen

Innhold

Forord 5

Del 1
INNLEDNING OG BAKGRUNNSPERSPEKTIVER

Kapittel 1
Vi-et i mediene 15
Identitet, tilhørighet og norskhet
Elisabeth Eide, Sharam Alghasi og Anne Hege Simonsen
Folk, felt og begreper 16
Norskhet og grensedragninger 18
Etnisitet, rase og kultur 19
Å se seg selv i andre 20
Fremmede i forandring 22
Et annerledes og nytt vi 23
Fra bindestrek til norsk, eller ...? 25
Skam og skamløse 25
Kompleksitet og gjensidighet 27
Kapitteloversikt 27
Referanser 30

Kapittel 2
En verden i forandring 33
Elisabeth Eide og Sharam Alghasi
Nærhet og kjennskap 34
Globaliseringsprosesser 34
Migrasjon og flukt 35
Ekstremister og transnasjonal rekruttering 35
Teknologisk akselerasjon 37
Ytringsfrihet, mediefragmentering, polarisering 38

Karikaturstrid 38
Ytringer og plattformer 40
Diskurser om *vi* og *dem* 40
Majoritet (*vi*) som problem for minoriteter (*dem*) 41
Minoriteter (*de*) som problem for majoriteten (*oss*) 41
Minoriteter som trusler mot *seg selv* (i *eget* miljø) 42
Multikultur/fellesskap fungerer 43
Alminneliggjøring 44
Frykt og tilhørighet 45
Identitet og tilhørighet 46
... alle kropper kan 47
Referanser 47

Kapittel 3
Ekstremisme og polarisering 50
Betydningen av kontekster
Elisabeth Eide og Sharam Alghasi
Overflod og skyggelegging 52
Historiske kontekster 53
Afghanistans langvarige krig 54
Iran og Irak 56
Vestens historiske rolle 57
Høyreekstremisme og rasisme 58
Rasisme 59
Migrasjon, kjønn og klasse 62
En kompleks verden 63
Hvithet som *fravær* 65
Sammensatte identiteter 66
Referanser 67

Del 2
HISTORISKE PERSPEKTIVER

Kapittel 4
Innvandring i offentligheten: mediehistoriske fortellinger 73
Sharam Alghasi
Fremmedarbeiderproblematikken 74
Fronter tar form 77
Kulturalisering av debatten 80
Etter 11. september 84

Etter 22. juli 2011: Tid for refleksjon? ... 90
Oppsummering: paradigmeskifte? ... 97
Referanser ... 98

Kapittel 5
Joik, reinsdyr og urfolksambivalens ... 101
Anne Hege Simonsen
Fornorskning og fordommer ... 103
Skallemåling og manipulerte bilder ... 104
Elva som forandret ... 105
Fra natur til *en av oss* ... 107
TV-sendte reinsdyr ... 110
Reinlykken som brast ... 112
Den norske randsonen ... 114
Referanser ... 116

Kapittel 6
En lang historie om utenforskap ... 118
Jøder og romani i norsk presse
Elisabeth Eide
Antisemittisme ... 119
Ikke en del av vårt *vi*? ... 120
Jødene: En lang historie ... 121
Medieversjoner ... 122
Evian-konferansen i 1938 ... 123
Feldmannsaken ... 127
Rom og romani: ekskludert fra nasjonen ... 128
Når er folk norske nok? ... 131
Debutanten fra Stovner ... 132
Referanser ... 134

Kapittel 7
Islam i norske medier ... 136
En studie av det norske offentlige ordskiftet om islam ihistorisk perspektiv
Sharam Alghasi
Det ukjente, eksotiske islam ... 137
Muslimene kommer ... 139
Politisk islam etter 1977 ... 140
Sataniske vers: tiden etter 1989 ... 143
Gulfkrigen og etterspillet ... 146

Den globale krigen mot terror 150
«Snikislamisering» 154
Islam i «alternative medier» 157
Avsluttende kommentarer 160
Referanser 161

Kapittel 8
Fra periferien til midtfeltet 164
Minoritetskvinner i norsk offentlighet
Elisabeth Eide
Usynlige, omtalte? 165
Hodeplagg-markørene 166
Pionerstemmer 166
Utdanningsrevolusjon og flerstemmighet 168
Hijabdebatter 169
Outsider i hardt vær 170
Mediekritikk 171
Skamløse mot æreskultur og rasisme 172
Felles identitet – mangfolds-vi 174
Faten og Sana 175
Ytringers pris 176
Fra offer til forbilder 177
Referanser 179

Del 3
EKSTREMISME, EKSKLUSJON OG INKLUDERING

Kapittel 9
Å lese en terroristfortelling 183
Publikumstolkninger av en dokumentar
Sharam Alghasi
Om *å lese* mediefortellinger 184
Den norske islamisten 185
Deltakere med ulik bakgrunn 187
Jihad, et fremmed konsept? 188
Islamofobi: en hverdagsvirkelighet? 190
Håndtere hverdagen 192
I samme båt – noen ganger 195
Referanser 196

Kapittel 10
Den norske terroristens syndebukker 199
Norske 22. juli-diskurser
Elisabeth Eide
De tidlige reaksjonene 200
Hvem er «en av oss» ...? 201
Multikulti-angrep 203
«Idealisten» mot «kulturmarxistene» 204
Tilbakeslag? 205
Meninger og årsaksforklaringer 206
Historiens lange linjer 208
Hvilket samfunn lever (hvilket) *vi* i? 209
Paradokset: AUF som hoggestabbe 210
Referanser 213

Kapittel 11
Mangfoldet som forsvant 215
Film og bilder i minnearbeidet etter 22. juli
Anne Hege Simonsen
Minner i bevegelse 216
«Angrepet på Norge» 218
En dag som forandret 220
Mangfoldsrelasjonene 222
Communitas og konsensus 223
Overgangsobjekter og innlevelsesimpotens 224
Offentlige sorgprosesser og ikonisering 226
Referanser 229

Kapittel 12
Ute av øye, ute av sinn 231
Asylmottak som vedvarende midlertidighet
Anne Hege Simonsen
«Ikke noe feriehjem» 232
Utopia vs. heterotopia 233
Fra kriseløsning til permanent struktur 236
Fra matvarer til asylsøkere 238
Lokal ambivalens 241
Ute av øye, ute av sinn 243
Andre fase: Permanent teltleir 245
Asylretten og offentligheten 246
Referanser 248

Kapittel 13
På passe avstand? 250
Stedfortredermakt ute og hjemme
Anne Hege Simonsen
Dobbelteksponeringer og oversettelser 251
Et kosmopolitisk *vi*? 252
Synlighetens muligheter og begrensninger 253
«Stuck» (*Aftenposten* 2016 og 2018) 254
«Flukt» (*NRK* 2017) 257
Nyhetsreportasje fra Jemen (*NRK* 2018) 258
Det norske *vi*-et 260
«Trygdekontoret» (*NRK* 2017) 260
«Mitt Oslo» (*Aftenposten* 2019) 262
Portrettintervjuet (*A-magasinet* 2019) 262
Vi-ets nyanser 263
Referanser 264

Kapittel 14
Epilog 265
Det finnes ingen snarveier
Anne Hege Simonsen og Elisabeth Eide
Et uetablert felt? 266
Fra én talsmann til mangfold 266
Hardere, røffere, ærligere 267
Etterlyser kildemangfold 268
Aksept for journalistikk 269
Hets og trakassering 270
Ressurs, alibi 272
Tungt felt 273
Litt transnasjonal 274
Referanser 275

Forfatteromtale 276

DEL 1

INNLEDNING OG BAKGRUNNSPERSPEKTIVER

KAPITTEL 1

Vi-et i mediene

Identitet, tilhørighet og norskhet

Elisabeth Eide, Sharam Alghasi og Anne Hege Simonsen

> *Uten likhet ville menneskene ikke kunne forstå hverken hverandre eller de døde og heller ikke kunne legge planer for en verden uten oss selv, men som like fullt vil bli befolket av våre like. Uten ulikhet, det at hver person er absolutt forskjellig fra alle andre som lever, har levd eller kommer til å leve, hadde vi ikke hatt behov for hverken språk eller handling for å kommunisere […].*
>
> (Hannah Arendt, 2012: 176)

Det norske samfunnet er mangfoldig. Befolkningen rommer mennesker med opphav i inn- og utland, og de preges av dette på ulike måter. Bosted, utdanning, yrkesfellesskap og interesser kan være viktigere enn opphav, men ikke alltid. Et moderne menneske kan øse av mange reservoarer for å etablere sin individuelle identitet, og et av dem er etnisk bakgrunn. Verken den såkalte majoritetsbefolkningen, ofte karakterisert som *etnisk norsk*, eller de ulike minoritetsgruppene, er entydige størrelser, uansett om vi snakker om etniske, religiøse eller seksuelle minoriteter.

I mediene kan vi likevel få inntrykk av at bestemte etniske og religiøse kategorier er tydeligere og mer betydningsfulle enn de oppleves i folks dagligliv. Dette henger sammen med måten etnisitet og religion forvaltes på politisk, og hvordan etniske og religiøse identiteter formidles og diskuteres. I vår samtid er dette feltet politisert og polarisert på en måte som skiller seg fra tidligere tider. Globalisering og digitalisering har vært drivere i denne prosessen og endret både mediebildet og migrasjonsprosessene. Å definere et *jeg* og et *vi*, er en mer sammensatt og komplisert oppgave enn før. Kanskje blir forskjellene mellom oss nettopp derfor av større betydning, og iblant sårere og mer uttalt eksistensielle. Diskusjonen om hvor grensene skal gå for hva som er hatefull eller krenkende

omtale og oppførsel tyder på det. Samtidig er det ingen tvil om at noen opplever å få livet sitt redusert og begrenset fordi de tilhører en minoritet, og at andre blir utsatt for fysisk og psykisk vold fordi de har «feil» hudfarge, klesdrakt, legning eller religion. Hvordan vi forstår og snakker om hverandre i det offentlige rom, er derfor både et viktig og nødvendig forskningsfelt. Offentligheten er en sentral fellesarena i det norske demokratiet, og medienes inkluderings- og eksklusjonsmekanismer må alltid være oppe til debatt. Denne boka er ment både som en innføring i og et bidrag til denne diskusjonen.

Folk, felt og begreper

Dette kapittelet dreier seg om hvordan identitet formes i relasjon til Norge og det norske. Identitet er grunnleggende for oss alle. Begrepet rommer vår selvforståelse, vår tenkning om verden, følelsene våre og hvordan vi artikulerer disse (Vignoles 2011). Identitet kan betraktes som måter individer og grupper definerer seg selv på, samt hvordan de blir definert av andre. Dermed handler identitet også om hvordan vi, som individer eller grupper, i varierende grad internaliserer andres blikk på oss (Alghasi 2009, Jenkins 1996, Deng 1995, Erikson 1968, Berger & Luckmann 1967, Sartre 1963). I en intervjuundersøkelse av unge med minoritetsbakgrunn kan vi lese at «Selvidentifiseringen som 'utlending' blant en del unge med etnisk minoritetsbakgrunn kan […] være relatert til at de opplever at andre tilskriver dem en identitet som utenforstående» (Lynnebakke & Fangen 2011: 137). Men, som Thomas Hylland Eriksen påpeker i en diskusjon om samfunnets felles identitetsgrunnlag, er det ikke bare blant minoritetene vi finner folk som «føler seg utilpass med norsk nasjonalisme, men også […] mange etnisk norske (som) orienterer seg i andre retninger enn innover og bakover» (Eriksen 2011:12).

For å forstå hva identitet betyr i dagens norske samfunn, drøfter vi først teoretisk en del relevante begreper og deres foranderlighet. Dernest tar vi for oss noen relativt ferske medieoppslag som minner oss om hva norskhet kan innebære i en videre transnasjonal kontekst, og vi viser til relevante forskningsprosjekter som belyser ulike aspekter av denne delen av *mediefeltet*.

Hvem er «vi» nå tar utgangspunkt i et samfunn som i stigende grad befolkes av synlige og artikulerte minoriteter. Vi bruker begrepet *migrasjonsfeltet* om det som skjer når mediene representerer folk med migrasjonsbakgrunn, eller dekker migrasjon/flukt som tema. Samtidig ser vi at noen av gruppene som har opplevd problemer med å bli inkludert i et norsk *vi*, som den samiske urbefolkningen, samt de *historiske minoritetene* (jøder, kvener, rom («sigøynere») og romani

(«tatere») og norskfinner, ikke omfattes av migrasjonsbegrepet. Dermed er det naturlig noen ganger å bruke begrepet *minoritetsfeltet*.

I denne boka fremmer vi et relasjonelt perspektiv på identitet, der individer eller grupper ikke kan knyttes til fastlagte egenskaper og handlingsmønstre. Vi blir ikke født med en essens som kan forklare hvordan vi ser på verden, eller valgene vi tar i livet. Vi *blir* til. Dette er forskjellen mellom en essensialistisk og en relasjonell tenkning (Bourdieu & Wacquant 1995, Hall 1992). Som individer eller grupper forhandler vi stadig om hvem vi er, hvem vi ikke er, og hvem vi identifiserer oss med i relasjon til ulike kategorier *andre*. Disse forhandlingene er sammensatte prosesser. Individuelt eller institusjonelt identifiserer vi oss stadig med ulike former for fellesskap, det være seg vennskap, kultur, en væremåte eller en nasjon, og dermed differensierer vi oss fra andre fellesskap, andre kulturer, andre væremåter og andre nasjoner (Hall 1992). I migrasjonssammenheng ser vi ofte at identitet også innebærer tilknytning til et opprinnelsesland, eller det opprinnelige hjemlandet til foreldrene, om enn ofte uten nærmere analyse (Fangen 2008, Alghasi 2009).

Ikke alle blir inkludert i fellesskapet, noen blir marginalisert. Marginalisering kan enkelt defineres som en prosess der noens erfaringer, individer eller grupper, blir betraktet som perifere og uvesentlige. Mediene bidrar også her, og flere undersøkelser har vist en klar underrepresentasjon av «innvandrerbefolkningen» (Retriever 2016, 2017).

Migrasjon og flukt er noen av vår tids mest sentrale spørsmål, og åpner for en lang rekke problemstillinger rundt sameksistensen mellom et forestilt *oss* og *dem*. Europa er i endring som følge av migrasjon, og Ian Buruma spør om det kan være mulig å lage et hjem for alle, tross forskjellene innbyggerne imellom (Buruma 2006). Steven Vertovec (2007) bruker begrepet *superdiversitet* og spør hva som binder mennesker sammen på tvers av etniske, religiøse og kulturelle bakgrunner, etter som innvandringsfeltet i Storbritannia blir stadig mer sammensatt.

Superdiversitet, eller supermangfold består, slik han ser det, av en rekke aspekter: opprinnelsesland, migrasjonskanal (sosiale nettverk, kjønnsbestemte grupper), legal status, migranters menneskelige kapital, spesielt utdanning, adgang til arbeid, lokalitet/bosted (migrant-tett eller ikke), det transnasjonale (graden av tilknytning til folk og steder i andre deler av verden), respons fra lokale myndigheter, ofte basert på tidligere erfaringer med migranter og etniske minoriteter (ibid., s. 1049, fritt oversatt). Norge er forskjellig fra Storbritannia, men i Oslo, som i London, er mangfoldet størst. Ved inngangen til 2018 utgjorde *innvandrerbefolkningen* (etter SSBs definisjon: selv innvandret eller født av to foreldre som har innvandret) vel 220 000 mennesker, eller om lag en tredel, og oversikten viser rundt 200 ulike

opprinnelsesland, en tredel av disse i Europa. Å bli klar over og erkjenne dette supermangfoldet er et viktig skritt på veien til å utvikle politikk, skriver Vertovec, som selv ikke tilbyr noe endelig svar. For å studere hva som binder oss sammen, er det relevant å undersøke medienes bidrag til samhold eller tydelige skillelinjer, og deres formidling av likhet og ulikhet i mangfoldet. Medieversjonene bidrar i sin tur til å påvirke borgernes forståelse av identitet og tilhørighet.

Norskhet og grensedragninger

Hvordan påvirker antatte og artikulerte forskjeller mellom ulike *vi*- og *dem*-størrelser det samfunnet vi lever i? Hvordan kan likheter styrke et fellesskap, og hvordan skaper man fellesskap basert på forskjeller? Her er tvisyn nødvendig. Ifølge Eriksen (2009: 292–293) kan det å strebe etter fellesskap basert på likheter føre til at vi glemmer forskjellene, mens å strebe etter fellesskap basert på forskjeller lett fører til at vi glemmer likhetene. Han anbefaler derfor et felles skolesystem og ikke skoler basert på kulturelle eller religiøse forskjeller. Samtidig understreker han at forskjeller kan være en god ting i denne «avsondrete, privilegerte delen av verden» idet det markerer et langt «skritt bort fra de gamle statiske identitets-ideologiene, der du enten er 'helt norsk' eller […] 'helt noe annet'». Slik mener han at vi kan være på vei mot:

> […] en tilstand der hybride former og gråsoner ble sett som ukontroversielle og uproblematiske, der skiller mellom folk (og for den saks skyld nasjoner) ikke ble betraktet som absolutte, og hvor vi var i stand til å innse at forskjeller på ett nivå reflekterer likheter på et annet. Det er dette pluralistisk universalisme handler om […].
>
> *(Eriksen 2009: 293)*

Denne konflikten mellom likhet og forskjeller er relevant for debatter om norskhet og tilhørighet. Et eksempel er diskusjonen som blusset opp i etterkant av Brochmann II-utvalgets rapport, et utvalg som hadde som mandat blant annet å utrede «i hvilken grad fortsatt høy innvandring kan komme til å påvirke samhold og tillit i Norge» (Brochmann et al. 2017).[1] Utvalgets flertall ivrer for en saklig debatt om verdikonflikter, og tar avstand fra assimilering, samtidig som de

1 I tillegg skulle utvalget «belyse de samfunnsøkonomiske konsekvensene av høy innvandring og av at en økende andel av befolkningen har innvandrerbakgrunn; vurdere hvordan norsk økonomi bør og vil bli tilpasset fortsatt høy innvandring, særlig av flyktninger; analysere sammenhengen mellom velferdsordninger og innvandring til Norge og skissere alternative strategier for å kunne møte utfordringer i tilknytning til fortsatt høy innvandring (Brochmann II, 2017).

mener det er viktig at «innvandrere og etterkommere tilegner seg de kulturelle forutsetningene for den norske samfunnskontrakten» (ibid., 185). Tre deltakere i utvalget kom med merknader som viste til uenigheter. Et eksempel var statsviter og utenriksforsker Asle Toje og samfunnsøkonom i Statistisk Sentralbyrå Erling Holmøy. De viste til kritikken av begrepet *multikulturalisme* og bemerket at «normalisering av 'å stå med ett bein i to kulturer' er aktivt integrasjonshemmende» (ibid., 186). Medlemmet Toje kritiserte også utvalget for å legge til grunn at Norge har en «tynn, verdibasert identitet, mens realiteten er at vi har en 'tykk' (og langt på vei innenat-lært) kultur som det krevet betydelig innsats å tilegne seg» (ibid. Mer om *tynn* og *tykk* kultur under). På den annen side var flertallet opptatt av gjensidighet i integrasjonsprosessen, og et annet mindretall (Cindy Horst, forskningsdirektør på PRIO[2]) advarte mot å «lovregulere mer av minoritetens [sic] religiøse og kulturelle praksis» (ibid., s. 185).

En analyse av mediedebatten som fulgte viste at deltakerne holdt seg med svært forskjellige oppfatninger av både norsk kultur og kriterier for norsk tilhørighet. På den ene siden fantes stemmer som artikulerte en nærmest *essensialistisk* forståelse av norskhet, der minoritetspersoner ensidig må tilpasse seg en statisk kultur. Mange av deltakerne framhevet en *dynamisk* kulturforståelse basert på et samfunn i endring. Kommentator i *Bergens Tidende*, Mathias Fischer, viser til framtidige generasjoner av innvandrere og frykter en utdefinering som gir beskjed «om at de [tredje, fjerde, femte generasjon] aldri vil bli ekte nordmenn, så lenge de ser annerledes ut og kanskje holder på noen av tradisjonene fra forfedrenes hjemland» (18.2.2017, se også Eide, 2018).

Etnisitet, rase og kultur

Etnisitet er et bevegelig fenomen. I klassikeren *Ethnic groups and boundaries* fra 1969 viste sosialantropologen Fredrik Barth hvordan etniske grupper er sosialt og ikke biologisk konstruert. Folk kan selvsagt oppleve å ha en sterk etnisk identitet basert på fysiske og/eller kulturelle trekk de deler med andre, men dersom vi studerer grenseoppgangene mellom ulike grupper, ser vi at det ikke er så enkelt. Etnisitet er noe som også tilskrives av andre, og noe både individer og grupper forhandler om kontinuerlig. I én setting kan for eksempel hudfarge være viktig, i en annen ikke. Det samme gjelder både språk og skikker. Menings-

2 PRIO er Fredsforskningsinstituttet i Oslo (Peace Research Institute in Oslo), grunnlagt av Johan Galtung.

innholdet i begrepet er altså flyttbart, selv om dette sjelden er opp til den enkelte (Barth 1969, Eriksen 2004). Også den norske forståelsen viser slike endringer.

For få år siden var det vanlig å bruke uttrykket «etnisk musikk», fremdeles sier mange «etnisk norsk» (vi bruker det til og med i denne boka i enkelte sammenhenger). Det første er problematisk fordi det hos mange ble oppfattet som (all) ikke-vestlig musikk, mens for eksempel norsk folkemusikk ikke ble inkludert. Det andre er problematisk fordi *etnisk norsk* lett ble oppfattet som å være identisk med *hvit*, og at etnisitet dermed ble et annet ord for *rase* (Fangen 2001).

De ulike elementene vil utgjøre et komplekst samspill, avhengig av tid og sted. Land har forskjellige tradisjoner som vil spille en rolle for hvordan begrepet tolkes. For eksempel er det blant forskere både i Storbritannia og USA vanligere å snakke om *rase* enn det er i Norge. Dette er ikke fordi disse forskerne nødvendigvis aksepterer rasebegrepet. Slik Frode Helland påpeker, hersker det i dag «en sjelden grad av enighet innenfor alle relevante vitenskapelige disipliner om at det ikke finnes menneskelige raser» (Helland 2019:70). I noen samfunn blir rase likevel brukt aktivt politisk som synonymt med et utseende som avviker fra flertallets. Dette gjør de ikke for å applaudere rase som kategori, men for å synliggjøre at rasismen fortsatt eksisterer. Rikke Andreassens forskning fra Danmark er et eksempel. Hun skriver at rase kan brukes for å undersøke *hvitheten* som en uuttalt norm som bidrar til å desavuere ikke-hvite (2007, 2012).

Selv om menneskeraser objektivt sett ikke finnes, så eksisterer rasismen. Kultur og religion har de senere tiårene overtatt mye av rasebegrepets retoriske funksjon, og fungerer dermed rasistisk i gitte sammenhenger, også i mediene. Helland understreker at kjernen i den rasistiske verdensoppfatningen er stereotypien, som «sperrer for synet av individuell forskjell og enestående trekk» (Helland 2019:13). Når stereotypien gjentas ukritisk mange nok ganger, etablerer den seg som en sannhet. Helland påpeker dessuten at man ikke trenger å være erklært rasist for å utøve rasisme. Den rasistiske retorikken har mange nivåer. Den er systemisk og diskursiv, noe som er en vesentlig innsikt også for å forstå konsekvensene av medienes bruk av stereotypier.

Å se seg selv i andre

I en studie som sammenligner fenomenet immigrasjon i europeisk og amerikansk kontekst, viser Halleh Ghorashi (2009) hvordan den amerikanske konteksten byr på en *tynn* forståelse av nasjonal identitet mens europeiske selvforståelser og ideer om identitet blir sett på som *tykke*. Et *tykt* kulturbegrep